

АСОЦІАЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК
УКРАЇНИ

КОНЦЕПЦІЯ (МОДЕЛЬ)

створення спеціалізованої
юридичної клініки в Україні з
питань, пов'язаних з війною

Підготувала: **Марія Цип'ящук**, членкиня Правління
ГО "Асоціація юридичних клінік України", експертка
проєкту "Посилення спроможності юридичних клінік
із забезпечення доступу до правосуддя в умовах
воєнного стану" за підтримки Програми USAID в
Україні "Справедливість для всіх"

ТЕМАТИКА: РЕПАРАЦІЇ (КОМПЕНСАЦІЇ) УКРАЇНЦЯМ ЗА ВТРАЧЕНЕ МАЙНО ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

КОНТЕКСТ:

З 2014 року Російська Федерація здійснює збройну агресію проти України. Внаслідок окупації Криму, частини Донецької та Луганської областей сотні тисяч українців втратили або доступ до житла та майна, або змушені були його покинути через небезпеку життю. Часто таке житло (майно) було знищене чи значно пошкоджене через обстріли та бомбардування. Після 24 лютого 2022 року, коли війна поширилася всією територією, масштаби цієї проблеми зросли пропорційно. Так, ще у липні 2022 року Центр протидії дезінформації РНБО повідомляв про те, що за 6 місяців повномасштабного вторгнення РФ в Україну понад 3,5 мільйона осіб втратили власне житло [1].

За даними УВКБ ООН станом на січень 2023 р. зафіксовано майже 9 мільйонів українців, які залишили територію України [2].

Окрім нанесення шкоди майну приватних осіб, Росія знищила або пошкодила тисячі об'єктів інфраструктури, комунального та державного майна в Україні: лікарні, заклади освіти, соціальної сфери, об'єкти транспортної інфраструктури та ін.

Повідомлення правозахисних організацій, державних центрів надання безоплатної правової допомоги, численні аналітичні дослідження вказують на те, що українці, які постраждали внаслідок війни, прагнуть отримати компенсацію за зруйноване житло (втрачене майно).

Попередні дані дослідження правових потреб переміщених українців, яке проводить ГО «Асоціація юридичних клінік України» також це підтверджують. Так, зі 184 респондентів, які пройшли анонімне онлайн-опитування, 75 людей (40,8%) від загальної кількості, вказали на проблему знищення або пошкодження житла; 25 респондентів (13,6%) відзначили, що їм відомо про мародерство [3].

[1] <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/2238>

[2] <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

[3] Дані станом на 19.01.2023

Наразі в Україні прийнято декілька підзаконних нормативно-правових актів, які покликані врегулювати питання визначення розміру завданої шкоди та відповідної компенсації за зруйноване (пошкоджене) житло [4]. Також пройшов перше читання у Парламенті законопроект № 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [5].

Передбачається, що постраждалі українці зможуть отримувати грошову допомогу та грошову компенсацію за рахунок коштів місцевих та державного бюджетів, благодійної допомоги, іноземної цільової безповоротної допомоги, а «Виплата грошової компенсації постраждалим є складовою частиною формування консолідованої претензії України до Російської Федерації щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України» [6]. Існує можливість подати заявку на компенсацію за втрачене чи пошкоджене майно через Єдиний державний портал цифрових послуг Дія [7]. Також діє програма пільгової іпотеки для придбання житла «ЄОселя».

Близько 20 тисяч українців, які змушені були покинути свої місця проживання або чие житло було зруйноване після 24 лютого 2022 р., розмістили у модульних містечках – тимчасовому житлі. Заплановані державні програми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, здається, не запрацювали [9].

20 березня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [10]. Серед видів втрат, визначених у цьому порядку є, з-

[4] Наприклад, «Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації», Постанова КМУ від 18 грудня 2013 р. № 947 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF/ed20220311#Text>, «Порядок проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва», Постанова КМУ від 12 квітня 2017 р. № 257, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#Text>

[5] Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації № 7198 від 24.03.2022 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>

[6] П. 37 Порядку від 18 грудня 2013 р. № 947

[7] <https://diia.gov.ua/services/poshkodzhene-majno>

[8] <https://diia.gov.ua/services/yeoselya>

[9] <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516>

[10] «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», Постанова КМУ від 20 березня 2022 р. № 326 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

поміж іншого, втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою, втрати об'єктів громадських будівель, житлово-комунального господарства, енергетичної інфраструктури та ін. Цей Порядок також закріплює засади оцінки збитків та визначення розміру шкоди, однак він не орієнтований на пряме відшкодування для постраждалих людей та не містить визначення джерел фінансування для покриття понесених втрат.

У підсумку, на десятому році війни РФ в Україні та майже за рік повномасштабного вторгнення є мільйони українців, які втратили житло та майно, проте ще досі не створений зрозумілий механізм та процедури відшкодування таких втрат й пошуку джерел фінансування.

З огляду на це, видається очевидно доцільним створити юридичну клініку, яка зможе спеціалізовано, стратегічно та комплексно розвивати напрям репарацій та компенсацій переміщеним українцям, які втратили житло (майно) або ж до такого житла (майна) відсутній доступ, або ж таке житло (майно) зазнало істотної шкоди. Існування такої юридичної клініки є те, що її існування посилить доступ до правосуддя для людей, які опинилися у скрутному матеріальному становищі та / або вже належали до вразливих груп.

Зрештою, формування спеціалізованої юрклініки з питань прав постраждалих від війни людей є викликом часу і критично необхідне в сучасній Україні. Така якісна юрклініка доречна і як спосіб розвитку юридичного клінічного руху.

ПРОПОНОВАНА СТРУКТУРА (МОДЕЛЬ) СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ЮК

Таким чином модель спеціалізованої юрклініки передбачає три компоненти:

1. **Дослідницький** - якісне, комплексне та наскрізне аналітичне й наукове дослідження правових аспектів майнової шкоди та репарації (компенсації) за неї українцям, постраждалим внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Зміст компоненту:

Правнична школа підтримує та заохочує наукові та аналітичні дослідження питань відшкодування майнових втрат для постраждалих внаслідок війни Росії в Україні, ширшого контексту пов'язаних тем з міжнародного гуманітарного, міжнародного кримінального права та права прав людини.

Викладачі юридичної клініки або її куратори (*щонайменше 1 штатна одиниця правничої школи*) залучені до зазначеного напряму наукового дослідження та здійснюють наукове керівництво студентами-консультантами ЮК. Дослідницькою складовою не обов'язково повинні займатися усі студенти - проте така їхня кількість, якої буде достатньо для проведення якісних

комплексних досліджень. Студенти-консультанти можуть здійснювати відповідні дослідження й в межах написання академічних наукових робіт (курскових, дипломних) - якщо такі види наукової роботи передбачені навчальним планом правничої школи.

Результатами дослідницької діяльності юридичної клініки можуть бути аналітичні дослідження та підготовка звітів за їх результатами, наукові публікації, участь у публічних обговореннях, конференціях, роботі відповідних тематичних груп та ін.

Обґрунтування доцільності цього компоненту та його орієнтовні результати:

Дослідницький компонент дозволить глибоко та всебічно досліджувати науково-теоретичні, правові аспекти, а також – тенденції у питаннях репарацій за шкоду, завдану збройною агресією РФ в Україні - як в межах юрисдикції України, так і на міжнародному рівні.

Таке дослідження, в першу чергу, повинно включати більш поглиблене вивчення реальних кейсів втрати майна українцями внаслідок збройної агресії РФ проти України та різних правових аспектів, з цим пов'язаних: на-д, житлові будівлі, введені в експлуатацію; незавершене будівництво; нежитлові будівлі; знищене майно; збережене майно, проте до нього немає доступу, наприклад, через тимчасову окупацію; значні пошкодження тощо. Окрім того, дослідники (викладачі та студенти) юридичної клініки повинні вивчити питання існуючих механізмів відшкодування майнової шкоди внаслідок збройної агресії, розроблені пропозиції, законопроекти, пропоновані процедури, проаналізувати їх ефективність та потенційну спроможність щодо відшкодування майнової шкоди постраждалим.

Це дасть змогу, по-перше - виявити стратегічні напрямки і проблемні питання в даній сфері; по-друге, розробити план адвокації затвердження конкретних механізмів, виявлення недоліків та їх подолання; по-третє, окреслити категорії справ та критерії їх відбору для подальшого стратегічного супроводу юридичною клінікою.

2. Кейс-супровід (супровід справ) – стратегічний супровід обмеженої кількості справ (20-30), які стосуватимуться стягнення репарацій / відшкодування майнової шкоди українцям, які втратили майно, або не мають до нього доступу, або ж воно було істотно пошкоджене внаслідок збройної агресії РФ проти України. Реалізація цього компоненту, вочевидь, буде можливою та реалістичною після того, як будуть запроваджені та зрозумілі механізми стягнення репарацій / відшкодування шкоди - на національному та міжнародному рівнях.

Зміст компоненту:

Юридична клініка має у своєму штаті щонайменше одного юриста-практика, який має практичний досвід у сфері адміністративного процесу та / або міжнародного права (МГП, МКП, права прав людини) і також співпрацює із громадською організацією, яка надає юридичний супровід (вторинну правову допомогу) та має для цього відповідні ресурси, зокрема - адвокатів, які мають право вчиняти відповідні юридичні дії (представляти інтереси клієнтів, подавати запити тощо).

Студенти-консультанти пройшли попереднє навчання та отримали теоретичну підготовку і необхідні м'які навички (інтерв'ювання та консультування клієнтів, робота зі справою, формування правової позиції, юридичного письма, юридичної аргументації, складання документів тощо) і готові долучатися до правового супроводу справ.

Відбір справ для юридичного супроводу розпочнеться після попереднього більш глибокого дослідження питань аспектів компенсацій (репарацій) за майнові втрати постраждалим від війни українцям.

Справи обиратимуться таким чином, щоб охопити різні аспекти цієї проблематики, приблизно 1-2 справи за визначеними аспектами проблеми, як описано в Компоненті 1.

Водночас, під час відбору таких справ слід враховувати критерій необхідності для самого клієнта - тобто, як правило, для людини / бізнесу втрата є дійсно істотною (єдине житло, місце розміщення основних виробничих потужностей, або основні складські приміщення чи сукупні втрати є іншим чином безперечно вагомими для клієнта і він може це обґрунтувати).

Обґрунтування доцільності цього компоненту та його орієнтовні результати:

Стратегічний супровід справ допоможе випробувати існуючі механізми відшкодування та, залежно від успішності таких справ та ефективності самих механізмів - допомогти своїм клієнтам отримати справедливу сатисфакцію та / або виявити недоліки в існуючих механізмах та пропонувати відповідні зміни.

3. Адвокаційний – заснований на аналізі законодавства та практик, які стосуються стягнення репарацій та відшкодування постраждалим внаслідок збройної агресії РФ, аналізі політичної ситуації в Україні та за кордоном з метою виявлення прогалин та слабких місць у впровадженні відповідних практик; передбачає адвокатування необхідних змін задля забезпечення максимально ефективного відшкодування завданої майнової шкоди українцям.

Зміст компоненту:

Юридична клініка (її представники), в т.ч. й через партнерську НГО, включеність до наукової спільноти, підтримку з боку Міністерства Юстиції України та інших органів влади й акторів, які координують питання стягнення репарацій, відшкодування майнової шкоди українцям, які постраждали внаслідок війни - активно долучається до обговорень, робочих груп, комітетів тощо - щодо напрацювань в цьому напрямі.

Юридична клініка надає власні пропозиції та бачення щодо формування та вдосконалення відповідних процедур та механізмів.

Юридична клініка, спільно зі стейкхолдерами, розробляє та впроваджує адвокаційні та комунікаційні стратегії й плани, спрямовані на створення та роботу ефективних механізмів і процедур репарацій (компенсацій) - як на національному, так і на міжнародному рівнях - українцям, які зазнали майнових втрат внаслідок війни Росії проти України.

Важливо. В межах адвокаційного та попередніх компонентів юридична клініка здійснює правопросвітню діяльність, інформуючи населення про існуючі механізми, надаючи правові роз'яснення тощо щодо захисту майнових прав, відшкодування майнових втрат внаслідок війни.

Обґрунтування доцільності цього компоненту та його орієнтовні результати:

Залучення юридичної клініки до адвокації необхідних змін та практик у сфері репарацій (компенсацій) українцям, які зазнали майнових втрат внаслідок війни Росії проти України дозволить не лише пасивно застосовувати на практиці існуючі механізми, але й впливати безпосередньо на їх формування та вдосконалення. У свою чергу, покращені механізми стягнення репарацій (компенсацій) сприятимуть більш якісному захисту прав українців, які постраждали від війни, відстоювання інтересів України на міжнародному рівні й притягненню Російської Федерації за міжнародні злочини, які вона вчиняє в Україні.

Для того, щоб юридична клініка могла ефективно здійснювати ці функції впродовж років, видається доречним нерозривне поєднання співпраці такої ЮК з громадською організацією (існуючою або новоствореною). Це забезпечить гнучкість та можливість залучати більшу кількість правників-практиків та адвокатів, а також – знаходити додаткові джерела фінансування. Студенти-консультанти юридичної клініки можуть проходити безперервно або за визначеним графіком стажування / практику у цій громадській організації та спільно з досвідченими практикуючими юристами, адвокатами працювати над обраними справами.

Також рекомендується заручитися підтримкою громадських центрів правосуддя та/або державних центрів безоплатної вторинної правової допомоги. У разі такої підтримки відповідні докази (наприклад, листи підтримки, Меморандум про взаєморозуміння тощо) мають бути надані разом із заявкою.

КРИТЕРІЇ ДЛЯ ВІДБОРУ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ, НА БАЗІ ЯКОЇ БУДЕ СТВОРЕНА СПЕЦІАЛІЗОВАНА ЮК

Обов'язкові:

1. Функціонуюча ЮК або ЮК, яка створюється - структурний підрозділ закладу освіти (створений або підтвердження того, що такий підрозділ буде створено)
2. Підтвердження можливості функціонування спеціалізованої юридичної клініки відповідно до внутрішніх процедур, починаючи з другого семестру 2022-2023 н.р. або впродовж 2023-2024 н.р. (наявність дисципліни як вибіркової або обов'язкової)
3. Забезпечення матеріальної, методологічної бази та ресурсного забезпечення (людського, методологічного тощо) для функціонування спеціалізованої ЮК після завершення проекту на рівні не нижчому від визначених Стандартами діяльності юридичних клінік України [11]
4. Запровадження навчального курсу (вибіркового або обов'язкового) зі спеціалізованої юридичної клініки. Зміст та обсяг такого курсу буде сформовано після / одночасно із затвердженням установчих документів ЮК, але, з-поміж іншого, включатиме спеціалізовані теми із консультування, адвокації за напрямом роботи юридичної клініки (МГП, МКК, репарації).
5. Наявність щонайменше трьох викладачів/-ок, які готові пройти навчання та викладати курс зі спеціалізованої юридичної клініки в майбутньому
6. Підтвердження підтримки з боку адміністрації факультету (інституту) права / університету щодо заснування та функціонування створеної ЮК в перспективі 5-ти наступних років - листи підтримки за від декана / ректора - виділення щонайменше **двох штатних одиниць** або іншого підтвердження готовності в інший спосіб залучити фахівців, які будуть забезпечувати роботу ЮК в наступні роки
7. Забезпечення викладання відповідних курсів для учасників / -ць юридичної клініки за тематикою її діяльності, а також – забезпечення дослідницької складової (н-ад, включення тематик до переліку наукових досліджень, пошук додаткових грантових досліджень у цьому напрямку тощо)

[11] Стандарти діяльності юридичних клінік України, схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України, Протокол № 2 від 19 червня 2014 року: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-klinik-ukrajini.pdf>

8. Підтвердження зобов'язань: забезпечення довгострокового бачення розвитку клініки та функціонування у сфері цивільних компенсацій
9. Пояснення стратегії безпеки / плану евакуації для юридичної клініки в разі надзвичайної ситуації

Бажані:

1. Теоретичний та практичний досвід потенційно залучених фахівців у сфері права прав людини, МГП, міжнародного кримінального права, стягнення репарацій за міжнародні злочини
2. Залучення практиків, випускників юридичних клінік до планування та роботи спеціалізованої ЮК
3. Рівень знання англійської юридичної мови у потенційних залучених до роботи спеціалізованої ЮК викладачок/-ів або експертк/-ів (хоча б одного/однієї) на рівні достатньому для розуміння англомовної літератури з міжнародного права, можливості спілкування з іноземними англомовними партнерами
4. Здійснення ЮК фактичного прийому (дистанційного або безпосереднього) клієнтів та надання правничої допомоги, включаючи вторинну правову допомогу в обраних справах

Додаткові питання до ЮК, які матимуть намір подати заявку на впровадження курсу:

- Врахування гендерного балансу - за можливості, залучення за паритетним принципом
- Чи має досвід ЮК / фахівці, яких планують залучити до роботи у юрклініці у питаннях консультування, дослідницької роботи у сферах міжнародного права, зокрема: ППЛ, МГП, МКП, питань відшкодувань за збитки, спричинені збройною агресією
- При відборі юридичних клінік, які демонструватимуть однакові показники та потенційну спроможність розпочати та продовжувати діяльність спеціалізованої ЮК, перевага надаватиметься закладам, які знаходяться у населених пунктах зі значною кількістю внутрішньо переміщених осіб та нададуть більш переконливий план безпеки та евакуації у разі надзвичайної ситуації.